
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2016 (год. XXV), ISSN 2367-8585

*Виргиния Мирославска*¹

ЗА НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА БЪЛГАРСКИТЕ СТУДЕНТИ ПРИ УСВОЯВАНЕТО НА ПОЛСКИЯ РЕЧЕВ ЕТИКЕТ

Wirginia Mirosławska

PROBLEMS, WHICH BULGARIAN STUDENTS ENCOUNTER, WHEN LEARNING POLISH LANGUAGE ETIQUETTE

The article deals with mistakes made by students of Polish at the University of Veliko Turnovo, Bulgaria. It analyses recurrent mistakes in the use of Polish honorific forms. The analysis is focused on the forms of the predicate, the honorific pronouns, the forms of address and other expressions, used at the formal level of communication. The main problem is choosing a correct form, which is appropriate for this level of communication. Language interference is the cause of most of the mistakes that Bulgarian students make.

Keywords: *language etiquette, formal communication, informal communication, address form, honorific pronouns.*

Статията е посветена на въпросите за полския речев етикет в глотодидактичен аспект. Тя разглежда езикови грешки на български студенти, изучаващи полски език, допуснати в обичуване на официално ниво. Най-големи проблеми създават: поставянето на сказуемото в съответната граматична форма, употребата на учтивите местоименни форми, изборът на

¹ **Виргиния Мирославска** (Wirginia Mirosławska) – доц. д-р, кат. „Славистика“, Филологически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, v.miroslavska@uni-vt.bg

правилна адресативна форма, изборът на подходящата формула за поздрав и сбогуване. Основната причина за грешките е интерференцията на българския език или вътрешноезиковата интерференция. Статията е предназначена за българския читател и съдържа необходими пояснения и социолингвистичен коментар за правилата на полския речев етикет.

Ключови думи: *речев етикет, формално / официално ниво, неформално / неофициално ниво, адресативна форма, учтиви лични местоимения*

Понятията *етикет* и *речева учтивост* традиционно се свързват с ръководствата *savoir-vivre*, с рубрики в списания или в интернет, засягащи правилата на учтивото поведение. През втората половина на ХХ в. въпросите на речевия етикет стават обект на научен интерес главно за езиковедите. По-старите поколения полски лингвисти приемат явленията на речевия етикет най-често като въпроси от областта на лексикологията, стилистиката или езиковата култура. В по-новите изследвания се появява интерес към тази проблематика във вътрешнолингвистичен аспект. Полската наука може да се похвали с богати постижения в тази област. Публикувани са много разработки, посветени на речевия етикет в съвременния полски език, на историческото развитие на формулите за учтивост, а през 2015 г. беше издаден първият полски *Речник на речевия savoir-vivre (Słownik językowego savoir-vivre'u)* на Малгожата Марцяник (Marcjanik 2015). Библиография на публикациите в тази област съставя Ягода Блох (Bloch 2006).

Настоящата статия е насочена към въпросите за речевия етикет в плотодидактичен аспект. Тя анализира грешките в учтивите форми, допускани от българските студенти, изучаващи полски език. Материалът, който анализирам, е събиран по време на продължаващата вече няколко години моя практика като гост лектор по полски език във Великотърновския университет. Примери са екцерпирани от писмените работи и от устните изказвания на студентите от специалността „Славистика с полски език“ и от официалната имейл кореспонденция с тях. От богатия материал съм подбрала за анализ

учтиви форми на общуване, които се ползват често в контакта между студенти и преподавател. Към тях се числят формулите за поздрав и сбогуване (в това число и в края на косвения писмен контакт), адресативните форми, граматичните форми на сказуемото при официална комуникация, учтивите местоименни форми *pan, pani*², както и учтиви форми, използвани когато се говори за трети лица. Цитирам изказвания на студенти след предварителна поправка на онези грешки, които биха затруднили четенето и разбирането на примерите, но запазвам граматическите грешки, нарушаващи нормата на езиковия етикет.

Полските и българските учтиви форми, използвани при неформална комуникация, са близки и не представляват голям проблем за студентите, изучаващи полски език. Но на формално (официално) равнище се появяват сериозни разлики. Полският език се отличава от останалите славянски езици по граматическата форма на сказуемото, използвана в официално общуване. В такъв случай глаголът трябва да бъде поставен в 3 л. ед. ч. (при наличие на един адресат) или в мн. ч. (при група адресати). Следващата характерна черта на полския речев етикет е използването на учтиви местоименни форми *pan, pani*, в мн. ч. *panowie, panie, państwo*, непознати на останалите славянски езици. Тази форма на учтиви местоимения изисква изразяване на притежателно отношение чрез техния генитив: *pana, pani; panów, pań, państwa*. Друг принцип на речевата учтивост е запазването на голяма дистанция в комуникацията на официално равнище. Тук е нужно да се разграничат симетричните отношения в случаите, когато събеседниците имат един и същ или близък статус в служебната или колегиално-дружеска йерархия, от асиметричните отношения, когато един от участниците в комуникативния акт има по-висок ранг. Това изисква използване на определено титулуване, което в някои професионални среди е задължително.

Голям проблем за студентите, изучаващи полски език, се оказва граматическата форма на сказуемото при речевите контакти на фор-

² Приемам мнението на Р. Хушча, че думите *pan, pani, państwo* в такъв контекст не са съществителни, а са лични местоимения (Huszcza 1996, 2006). М. Лажински ги нарича дистанционни местоимения от 2 л., свързващи се с глаголи в 3 л. (Łaziński 2006).

мално равнище. Вместо формата за 3 л. ед. или мн. ч. много често българските студенти използват 2 л. мн. ч. и съответно местоимението *wy* (*вие*), вместо *pan*, *pani*³:

- *Wysyłam ćwiczenia, o których *mówiliście na zajęciach* – правилно: ***mówiła pani*** – е преведено буквално от български на полски;
- *Zawsze, gdy to wygodne dla *was, od początku drugiego semestru* – правилно: ***dla pani***;
- *...przypominam *was (!) o dokumentach za kurs letni...* – правилно: ***... przypominam pani***;
- ****Podajcie mi termin egzaminu.*** – правилно: ***niech mi pani poda.***

В цитираните примери се наблюдават калки на българските учтиви форми – глаголите са поставени във 2 л. мн. ч. Учтивото местоимение *pan*, *pani* се замества с личното местоимение *wy*, използвано в косвен падеж, а в номинатив, съгласно нормите на българския (и полския език) често се изпуска. Този тип изказ е много популярен и е трудно да бъде елиминиран. Той е присъщ и на студентите, напреднали в изучаването на полския език.

Полските учтиви лични местоимения *pan*, *pani*, *panowie*, *panie* и *państwo* често са възприемани като съществителни имена. Местоимението *państwo*, използвано при обръщение към две или повече лица, от които поне едното е от мъжки пол, е припознавано като негов омонимен двойник – съществителното име със значение ‘държава’. Това припознаване води до неправилна употреба на сказуемото в 3 л. ед. ч. вместо мн. ч.:

- *Państwo nie *umie przetłumaczyć* – правилно: ***nie umieją***,
- *Państwo *było w kinie.* – правилно: ***byli.***

А това вече не е само граматическа грешка – полският събеседник може да възприеме този вид изказ като пейоративно оцветен.

Честа грешка е изразяването на притежание чрез употребата на местоимение *wasz* (*ваши*), както в българския език. Нормата на полския езиков етикет изисква в такъв случай употребата на генитив

³ За статуса на формите с местоимение *wy* (*вие*) и сказуемо във 2 л. мн.ч. в съвременния полски език пиша по-подробно в една от своите статии (Мирославска 2013).

на учтивите местоименни форми, т.е. *pana* (или *pański* – по-високо равнище на учтивост), *pani*; *panów*, *pań*, *państwa*:

- *Panie doktorze, to jest *wasz syn?* – правилно: *pana syn*;
- **Możecie mi pożyczyć *waszą książkę?* – правилно: *pani książkę*;
- **Wasza przyjaciółka była bardzo miła.* – правилно: *pani przyjaciółka*;
- *Przyszły *wasze studentki.* – правилно: *państwa studentki*.

Полските официални адресативни форми имат характерна структура: *pan* + титлата или званието на адресата в звателен падеж, напр. *panie dyrektorze*, *panie docencie*, *panie majorze*. При контактите с жена вторият елемент на израза остава непроменен, т.е. имаме: *pani dyrektor*, *pani docent*, и т.н. При посочените съществителни изразяването на ж. р. става именно чрез липсата на склонение. Студентите пренасят българските адресативни форми в полския език, използвайки фамилията вместо титла или звание. В устната комуникация и в своята кореспонденция с мен студентите най-често се обръщат с *pani Mirosławska* или просто с *pani*, съгласно нормите на българския етикет. Обръщението към събеседника с фамилия е типично за малките селища, предимно в западната част на Полша (където се забелязва влияние на немските учтиви форми). Адресативните форми от типа на *pani Kowalska*, *panie Florczak* са допустими, когато адресантът има намерение да се обърне към конкретно лице, намиращо се сред група събеседници. Но те не се смятат за вежливи, а по-скоро се употребяват по необходимост, когато не е възможно да се обърнеш по друг начин към определено лице в групата. Използването на тези форми при комуникация на студенти с преподавателя е неуместно и е последица от междуезиковата интерференция. Подобен е случаят и с другата спомената по-горе адресативна форма – *pani* – буквален превод на българското *госпожо*. Нивото на учтивост на формите за обръщение *panie*, *pani* е много ниско в съвременния полски език. Употребяват ги необразовани жители на малки селища, но в друга среда те са недопустими. Обръщението към адресата с *panie* може да изразява негативни емоции на говорещия, например:

• ***Panie, niech mi pan da spokój!*** (*Оставете ме на мира, господадине!*)

Случва се студентите да се обръщат към мен с *pani Wirginio*, следвайки формите, които употребявам в отношенията си с тях. Те са възприети в Полша в официалната комуникация, но са по-малко официални от тези, които съдържат титулуване, и внасят в изказа известна доза фамилиарност. Могат да се употребяват в случай, когато събеседниците са равнопоставени или пък се използват от лице с по-висш ранг към лице с по-нисш статус. Напоследък се наблюдава честа употреба на обръщения, включващи име, особено от служителите във фирми за услуги (телекомуникационни, банкови и под.), в средствата за масова комуникация и от младото полско поколение. Това цели скъсяване на дистанцията между участниците в комуникационния акт и осигуряване на успешната дейност на адресанта. Този начин на обръщение се възприема от много хора като неучтив.

Отделен проблем е използването на звателен или именителен падеж във адресативните форми в зависимост от контекста на разговора. Сложната полска норма изисква: вокатив в изказвания, съдържащи титла или звание при обръщение към лице от мъжки пол; номинатив – при обръщение към лице от женски пол; задължителен вокатив в официални обръщения от типа на ***pani Wando, panie Janku***, като се допуска номинатив при неофициален контакт (*Wando/Wanda, Janku/Janek*). Тази сложност е причина за колебанията на студентите коя форма е правилна. Оттам и честото смесване на именителен и звателен падеж в адресативните форми, понякога без никаква последователност.

Най-малко проблеми създават универсалните формули за обръщение *proszę pana, proszę pani*. И тук обаче се появяват грешки, възникнали от разбирането на глагола *proszę* като *моля*, макар че в цитираните форми той е подложен на десемантизация. Отбелязала съм изразите:

- ****Proszę pani mi podać oceny.***
- ****Proszę pani nam powiedzieć, kiedy jest film.***

Създаването на грешните синтактични конструкции е резултат от вътрешноезикова интерференция. Те възникват посредством

свързване на израза *proszę pani* с конструкции с инфинитив от типа на *proszę czytać, proszę posłuchać*. Такова безлично обръщение към преподавателя като опит за изразяване на молба (звучаща като заповед) е нарушение на полския езиков етикет.

Би могло да се предполага, че шаблонизирани формили за поздрав и раздяла не могат да създадат проблеми. Онези от тях, чиято структура е близка до българските формули със същата функция (*dzień dobry – добър ден, do widzenia – довиждане*), се усвояват бързо и се употребяват правилно. Известен проблем създава правилната употреба на израза *do zobaczenia*. Първо – това е формула, която се ползва при раздяла, но изразява намерение за нова среща. Второ – тя се използва само при симетрични официални контакти и е недопустима за лице с по-нисък ранг в служебната или професионална йерархия към лице с по-висок статус. Студентите започват да я ползват, преди да са разбрали правилата на нейната употреба. Понякога те пренасят и изрази от сферата на неформалната комуникация в контакта с преподавателя, като например *cześć (здравей)* и *na razie (до скоро)*:

- *Cześć Pani Wirginio!* (начало на имейл),
- *My już idziemy, na razie!* (след приключване на занятията).

Такива изрази свидетелстват по-скоро за необмислено използване на научените етикетни формули, отколкото за опит за скъсяване на дистанцията между участниците в комуникативния акт. Не е изключено „популярността“ на формата *cześć* да се дължи на честата употреба в разговорния български език на думата *здравейте* при формален контакт.

Фактът, че не се взема под внимание асиметрията при официална комуникация, най-отчетливо се забелязва в кореспонденцията по електронна поща. Студентите копират използваните от мене обръщения и форми за сбогуване, напр. *Droga Pani, Pozdrawiam!, Z pozdrowieniami.* и др. Особено голяма изобретателност те проявяват в края на писмата си, вдъхновени от модерни образци на учтиво общуване, проникващи в българския и полския език от западната култура:

- **Miły i przyjemny weekend.*
- **Przyjemny wieczór.*

- *Życzę Pani *dobrze odpocząć i do zobaczenia.*

От същия произход е и изразът *milego dnia* (*życzę*), който студентите често използват при раздяла. Следва да се поясни, че този тип учтива форма се използва в Полша главно от служителите в сферата на търговията, услугите и в офисите в контактите с клиентите. Употребата на този израз от студентите в контакта с преподавателя клони към фамилиарност.

Студентите злоупотребяват с глагола *witam* като начално обръщение в своите имейли до преподавателя. Тази формула за поздрав е неутрална, когато лице с по-висш социален ранг я насочва към влизащо в помещението лице със същия или по-нисък ранг. Домакинът може да поздрави така своите гости, преподавателят може да се обърне така към влизащия в кабинета студент или колега. При други комуникационни ситуации използваната формула звучи като оцветена стилистично – тя е популярна най-вече в младежките кръгове, но не бива да се употребява от лице с по-нисък възрастов или професионален статус. Нашите студенти я усвояват чрез непосредствените си контакти с носители на езика по време на своите пребивавания в Полша, а също и от интернет.

Принципите на полския езиков етикет изискват в разговора за трето лице, което не участва в комуникационния акт, да се използват определени учтиви форми. Формалната комуникация в академичните среди изисква употребата на научната титла и на фамилията, най-често заедно с учтивата местоименна форма *pan, pani*:

- *Mamy egzamin u pani doktor Nowak.*
- *Nie byłem na wczorajszym wykładzie profesora Wiśniewskiego.*

Студентите често игнорират титлата, а в разговора за преподавателите използват изрази, състоящи се от учтивото местоимение и фамилията или само от името:

- *Mamy wykład z panią Grigorową.*
- *Mamy wykład z panią Margretą.*

Първият израз е буквален превод на българската учтива форма, а вторият вероятно повтаря формите на обръщение, използвани от мен в контакта със студентите. Друга типична грешка при такава ситуация е използването на лично местоимение вместо на учтивата местоименна форма. Мой въпрос:

- *Kiedy mają państwo zajęcia z panią doktor Dojczinową?*

Отговор от студенти:

- *Zajęcia z nią były dziś rano.*

Изречението е граматически правилно, но е неподходящо по отношение на извънезиковата ситуация, която изисква използване на учтивото местоимение *pani*. За студентите е трудно да усвоят начина на изразяване на притежание при изразите, отнасящи се до трети, неприсъстващи лица. В такъв случай учтивата форма се поставя в родителен падеж, напр.

- *Naszym gościem jest pan doktor Jan Staniszewski. Oto najnowsza książka pana doktora.*

Използването на притежателното местоимение, в този случай *jego* (*неговата*), е допустимо, но не звучи вежливо.

Срещат се и обратни ситуации – пренасяне на форми с учтиви местоимения *pan*, *pani* в изрази, отнасящи се до колеги-студенти:

- *Pani Cwetelina tak powiedziała.*

- *Pan Jordan ma egzamin.*

Веднъж дори отбелязах:

- **Panie Włodku dziś nie będzie na uniwersytecie.*

Както се вижда, студентите повтарят форми, използвани от преподавателя, а в последния пример имаме механично използвана звателна форма.

Анализът на събрания материал позволява да се формулират няколко извода. Езиковата комуникация на неофициално равнище не създава проблеми на студентите, изучаващи полски език. Трудностите се появяват тогава, когато комуникативният акт протича на официално ниво. Системата на полския езиков етикет изисква прилагане на граматични и лексикални средства, различни от българските. Сериозен проблем за студентите е използване на сказуемото в трето лице със съответното учтиво местоимение, особено при изречения със сказуемо в повелително наклонение. Под влиянието на българския език се използва сказуемо във второ лице множествено число и местоимението *wy* (*вие*). Това води до погрешен синтаксис на изрази, при които е необходима употреба на учтивото местоимение *państwo*. Сказуемото е ползвано неправилно в трето лице единствено число. Междуезиковата интерференция е причина за погрешното

използване на притежателното местоимение *wasz* вместо учтивите местоименни форми *pana, pani, państwa*, които за българския студент се идентифицират със съществителните *gосподин, госпожа, госпожица* и т.н. Този тип грешки се срещат и при студенти, които добре се справят с полския език.

Втората група грешки засяга учтивите адресативни форми. Студентите бавно усвояват типичните за полските академични среди форми от типа на *panie profesorze, pani doktor*, които задължително съдържат титулуване. Копирането на образци, познати от българския език, стои в основата на погрешните официални адресативни форми. Вътрешноезиковата интерференция води в същото време до използване на форми за обръщение от типа на *pani Mario, panie Janie* или просто *proszę pana, pani*, правилни от граматична гледна точка, но неподходящи при контакта на студента с неговия преподавател. Спорадично се появява и престараване в употребата на учтивите местоименни форми *pan, pani*, когато се говори за лица, с които адресантите са на „ти“.

Изборът на подходяща формула за поздрав и сбогуване също създава известни проблеми на българските студенти. Освен универсалните *dzień dobry* и *do widzenia* в контакта с преподавателя се ползват и неподходящи фамилиарни изрази, познати от контакти с полски връстници.

По-горе бяха посочени най-често срещаните причини за грешки, срещани в полските учтиви форми – междуезиковата и вътрешноезиковата интерференция. В изказванията на студентите се появяват структури, директно преведени от български език или погрешно употребени полски формулировки. Те биват взети от учебници по полски език, от изразите, чути от преподавателя, от непосредствени контакти с полски връстници, а много често от интернет. С изключение на някои случаи те са граматически правилни, но неподходящи за социалния статус на адресантите в дадения случай.

Тук може да се появи въпросът дали наистина полският езиков етикет е чак толкова формализиран? Дали неговите принципи не са сбор от отмиращи правила? Вярно е, че принципите на езикова учтивост се променят бързо. Усеща се преди всичко влиянието на

модерните западни образци. Забелязва се тенденцията за скъсяване на дистанцията между участниците в комуникационния акт, която междуременно води и до опростяване на адресативните форми. Новите модели на учтиво поведение се разпространяват бързо сред нашите студенти и влияят върху техните изрази. Определени среди обаче култивират традиционните форми на речевия етикет, базиращи се на точното определяне на статуса на участниците в комуникативния акт. Към тях принадлежат и академичните среди.

ЛИТЕРАТУРА

- Василева 2013:** Василева, В. *Модели на учтиво речево поведение у българи и японци*. В. Търново: Фабер // **Vasileva 2013:** Vasileva, V. *Modeli na uchtivo rechovo povedenie u balgari i yapontsi*. V. Tarnovo: Faber.
- Константинова 2013:** Константинова, Д. За някои особености на речевия етикет в българския и словашкия език. // *Проглас. Филологическо списание*, 2013, кн. 2, 118 – 128. // **Konstantinova 2013:** Konstantinova, D. *Za nyakoi osobenosti na recheviya etiket v balgarskiya i slovashkiya ezik*. // *Proglas. Filologichesko spisanie*, 2013, кн. 2, 118 – 128.
- Мирославска 2013:** Мирославска, В. Формата на сказуемото като показател за езикова вежливост в българския и полския език. // *Проглас*, 2013, кн. 2, 129 – 135. // **Mirosławska 2013:** Mirosławska, W. *Formata na skazuemoto kao pokazatel za ezikova vezhlivost v balgarskiya i polskiya ezik*. // *Proglas. Filologichesko spisanie*, 2013, кн. 2, 129 – 135.
- Пантелеева 1994:** Пантелеева, Х. *Граматика на вежливата реч*. София: Наука и изкуство. // **Panteleeva 1994:** Panteleeva, H. *Gramatika na vezhlivata rech*. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Цанков 1994:** Цанков, К. *Социолингвистика и речев етикет*. В.Търново: ИК „Знак ‘94“. // **Tsankov 1994:** Tsankov, K. *Sotsiolingvistika i rechev etiket*. V. Tarnovo: IK „Znak ‘94“.
- Bloch 2006:** Bloch, J. (oprac.) *Bibliografia prac z zakresu polskiej etykiety językowej*. Warszawa: Takt.
- Bugajski 1983:** Bugajski, M. Niektóre formy grzecznościowe w języku bułgarskim i polskie ich odpowiedniki. // *Język Polski*, LXIII, 26 – 33.
- Huszczka 1996, 2006:** Huszcza, R. *Honoryfikatywność. Gramatyka. Pragmatyka. Typologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Janowska-Wierzchoń 2005:** Janowska-Wierzchoń, B. Grzeczność rzeczywista i pozorna w sposobach zwracania się do innych. Między gramatyką a pragmatyką. // *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*. Red. P. Garncarek. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 121 – 126.
- Łaziński 2006:** Łaziński, M. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułarne i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marcjanik 2005:** Marcjanik, M. (red.) *Grzeczność nasza i obca*. Warszawa: Trio.
- Marcjanik 2007:** Marcjanik, M. *Grzeczność w komunikacji językowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marcjanik 2009:** Marcjanik, M. *Mówimy uprzejmie. Poradnik językowego savoir-vivre 'u*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marcjanik 2015:** Marcjanik, M. *Słownik językowego savoir-vivre 'u*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mirosławska 2014:** Mirosławska, W. Gramatická podoba přísudku a úroveň jazykové etikety v slovenčina a poľštine. // *Romanoslavica*, Vol. L, nr. 2, Bukureşti: Editura Universităţii din Bukureşti, 87 – 92.

Превод от полски: **Маргрета Григорова**